

Л.І. Ткаченко

**ПРАКСЕОЛОГІЯ ТВОРЧОСТІ У РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ:
СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД**

У статті подано сучасне розуміння творчості та умов її здійснення як чинника розвитку особистості. До факторів, які нині вважають визначальними для здійснення творчої діяльності, належать відкритість, толерантність, демократичність та ін. Забезпечення цього в освітній системі можливе з позицій синергетики як філософсько-методологічного підґрунтя її реформування.

Ключові слова: *праксеологія творчості, розвиток особистості, синергетичний підхід, принципи реформування освіти.*

Діяльність людини в нинішніх умовах розвитку суспільства має бути позначена творчістю і креативністю – про це зазначають автори численних наукових досліджень, а в державних документах, передусім освітніх, поставлено завдання формування творчої особистості. Творчість сприймається не лише як природний елемент наукової та художньо-естетичної діяльності чи бажаний складник певних видів практичної діяльності, а й декларується як неодмінний компонент повсякденного праксису – у професійній, соціальній, політичній сферах тощо. Творче ставлення, творче досягнення, виявлення творчих потенцій у предметному світі стає імперативом як матеріально-виробничої діяльності, що утворює фундамент суспільного життя, так і соціальної практики, що формує суспільні відносини, не кажучи вже про експериментальну (наукову) практику.

Праксеологія творчості як причина й наслідок процесу розвитку особистості стають очевидними при застосуванні методології синергетичного підходу, доведення чого є **метою нашої статті**. Завданнями розвідок є з'ясування сучасного контенту поняття творчості й розвитку особистості у праксисі творчості як синергетичної системи та окреслення умов його здійснення.

Завдання, що постають перед освітою щодо розвитку особистості, нині змушують переглянути теоретико-методологічний базис сучасної педагогічної науки. Таким базисом стає синергетика як міждисциплінарний напрям наукових досліджень, у межах якого вивчаються загальні закономірності взаємних процесів переходу хаосу і порядку у відкритих нелінійних системах фізичної, хімічної, біологічної, економічної, соціальної та іншої природи [8, с. 745]. Застосовуваною як методологічний підхід у різних наукових галузях синергетика є саме через виявлення загальних ідей, загальних закономірностей у найрізноманітніших сферах. Визначення синергетики Г. Хакеном як сукупного колективного ефекту взаємодії великої кількості підсистем, що спричиняє утворення стійких структур та самоорганізацію у складних системах [11, с. 9], відкриває можливості не лише спостереження, а й прогнозування ефекту самоорганізації. Під останньою розуміють виникнення просторових, часових або функціональних структур у нелінійних системах, що знаходяться у далеких від рівноваги станах в особливих критичних точках [8, с. 745–746].

© Л.І. Ткаченко, 2014

Синергетичний підхід до розв'язання широкого кола наукових проблем, у тому числі й освітньо-педагогічних, пропонують В. І. Аршинов, О. Г. Бермус, В. Г. Буданов, В. В. Ільїн, В. Г. Кремень, О. М. Князева, С. П. Курдюмов, В. С. Лутай та ін.

Цілісний синергетичний підхід до осягнення перебігу процесів освітньо-педагогічної галузі пропонують В. П. Андрущенко, О. В. Вознюк, І. А. Зязюн, В. В. Ільїн, В. Г. Кремень, О. С. Пономарьов та ін.

Окремі проблеми освіти й педагогіки з використанням синергетичного підходу до їхнього розв'язання розглядають В. Г. Віненко, А. А. Ворожбитова, С. У. Гончаренко, Е. Ф. Зеєр, Л. Я. Зоріна, С. В. Кульневич, Т. С. Назарова, В. С. Шаповаленко та ін.

Творчість у сучасних філософських українсько- та російськомовних словниках визначено як діяльність, що породжує нові цінності (матеріальні, світ ідей), саму людину-творця.

Філософський енциклопедичний словник дає таке визначення: “Творчість – продуктивна діяльність за мірками свободи та оновлення, коли зовнішня детермінація людської активності змінюється внутрішньою самовизначеністю. Елементи творчості притаманні людській діяльності взагалі, але як окремий різновид діяльності творчість характеризується продукуванням нових результатів” [7, с. 630].

У філософському розумінні кожна людина стикається у своєму житті з творчістю, коли вона не просто механічно виконує свою роботу, але й намагається внести в неї щось від себе, хоч у чому-небудь її удосконалити.

Передумовою творчості є мотивація.

Проблема мотивації, яка передує будь-якій діяльності й супроводжує її, з філософської точки зору розглядається таким чином Ю. М. Антоняном. “Мотив – це дещо внутрішнє для особистості, те, що спонукає її до діяльності, поведінки чи вчинку, спрямовує їх та наповнює сенсом. Мотив покликаний задовольняти певні потреби, тому можна вважати, що потреба формує мотив. Крім потреби на виникнення мотиву впливають також емоції, ідеї, цілі тощо. При цьому мотиви, особливо провідні, можуть формуватися все життя, починаючи з народження” [2, с. 69]. Психологічне обґрунтування виникнення мотиву подає С. Д. Максименко. Він розуміє становлення особистості як саморозвиток єдиної, цілісної й унікальної системи та визначає вихідні рушійні сили даного процесу як досі не пізнану енергію особистості, яку називає “нужда”: “...Власне не потреба і не зовнішні умови слугують джерелами розвитку (вони є чинниками функціонування), а саморух нужди у її складних внутрішніх суперечливих взаємовідносинах із потребами” [6, с. 30].

Не можна не враховувати й соціологічний підхід до визначення мотивації. Мікросоціологічний підхід щодо мотивації до творчості висловлює Річард Флоріда. Представники креативного класу, пише Р. Флоріда, працюють заради можливості продемонструвати, на що вони здатні, заради визнання та поваги, що пов'язані з великою відповідальністю. Вони працюють тому, що хочуть брати участь у цікавих проектах разом із цікавими людьми. Вони працюють тому, підсумовує він, що для креативної людини цим визначаються її ідентичність та волевиявлення [10, с. 157]. Подібним до попереднього є соціологічний підхід Жо Годфруа. Він пише, що творцем, так само як і інтелектуалом, не народжуються. Все залежить від того, які можливості надасть оточення для реалізації того потенціалу, який різною мірою в тій чи іншій формі властивий кожному з нас. Дослідник посилається на А. Фергюсона, який уважав, що творчі здібності не

створюються, а вивільняються. Тому, для того щоб зрозуміти, як розвинулася творча діяльність, треба оцінити не лише і навіть не стільки необхідний для цієї діяльності базовий рівень інтелекту, скільки особистість людини та шляхи формування її здібностей. І додає до цього: будь-яка система виховання, створена суспільством, заснована на конформізмі. Це найнадійніший шлях до забезпечення єдності всіх членів соціальної групи, але водночас і найвірніший спосіб зупинити розвиток творчого мислення [4].

Останні дослідження в цьому напрямі висвітлені Майклом Барбером, Кейтлін Доннеллі та Саад Різві, які зауважують, що було би помилкою вважати творчість процесом суто індивідуальним і покладати всі надії на одинаків. Прориви в науці все частіше здійснюють команди, а не окремі спеціалісти. Ефективними є команди, в яких люди стають один для одного стимулом у розвитку, зауважують дослідники [3, с.139].

Із викладеного можна зробити висновок, що творче ставлення до ставлення до діяльності й життя в цілому залежить від розуміння індивідом своєї ідентичності як самопізнання й саморозвитку відповідно до внутрішніх інтенцій. Чим раніше особистість ідентифікує себе як творчу, тим продуктивнішим буде її розвиток і повноціннішим життя. Однак мотивація до творчості спричинюється не лише прагненням до самоідентифікації та волевиявлення – мотивація може формуватися упродовж життя і є соціально обумовленою. Отже, якщо у суспільстві існує активний запит на творчість і забезпечено відповідні умови для розвитку особистості, відповіддю індивіда на цей запит стане формування мотивації до творчості.

Наступною умовою праксеології творчості є креативність людини.

Креативність (від лат. *creo* – творити, створювати) – здатність творити, здатність до творчих дій, які спричиняють нове незвичне бачення проблеми чи ситуації. Було встановлено, що креативні здібності, як правило, не передбачають високого рівня “загального інтелекту”, а значно тісніше корелюють зі специфічними видами інтелекту – лінгвістичним, музичним, логіко-математичним, просторовим, тілесно-кінестатичним, внутрішньоособистісним та міжособистісним (за Г. Гарднером). Спираючись на Д. А. Трефферта [13], І. П. Меркулов підсумовує: для творчої особистості є типовим не лише рівень когнітивної, але й мотиваційної активності. Такі люди прагнуть до автономії, незалежності, самоствердження, що ведуть їх до пошуку маловивчених чи “гарячих” проблем, галузей знань, що формуються, аби кинути виклик загальноприйнятим уявленням [7, с. 401–402].

Характерним для креативної особистості, додає В. В. Андрієвська, є відкритість до нового досвіду, так зване дивергентне мислення, коли пошук відбувається одночасно за різними напрямками, не підпорядковуючись єдиній логіці (на відміну від конвергентного, коли всі зусилля спрямовуються на відшукання одного, єдиного правильного розв’язку). Загалом креативне мислення позначається пластичністю, рухливістю, оригінальністю [1, с. 432].

Оригінальний погляд на сутність креативності висловив Хамід Раджей Різі. Він дав визначення креативності як розумової здібності продукувати нову ідею в будь-якій сфері. Тоді креативність, по суті, це не здобуті знання чи наукова діяльність, а навичка, яка може бути поліпшеною за допомогою різних методів. Отже, креативність – це майже те саме, що стійка здатність до продукування новації безвідносно до часу, віку, способу, манери, шляху, технологій, переваг, обставин і обмежень [12].

Таким чином, креативність як уміння адаптуватися до зовнішніх умов існування, здатність до виявлення гнучкості й оригінальності мислення, спроможність до

створення неповторного продукту, який має цінність, є не лише вродженою особливістю індивіда, а й властивістю, що може бути розвинутою за певних обставин.

Здійснене вже згаданими М. Барбером, К. Доннеллі та С. Різві масштабне дослідження дозволяє стверджувати щодо зовнішніх умов, які забезпечують розвиток суспільств у цілому й людини зокрема, таке. Історія робить ставку на інклюзивні, плюралістичні інститути, що передбачають широке обговорення ідей і подальших шляхів розвитку, і на суспільство споживання, запити якого задовольняються фірмами, що конкурують між собою та інноваційними підприємствами [3, с. 138]. Отже, основними принципами, що забезпечують праксис творчості, є відкритість, толерантність, демократичність, конкурентність і свобода.

Таким інклюзивним, плюралістичним, інноваційним інститутом із зазначеними принципами має стати й освіта, як сфера, яка цілеспрямовано розвиває особистість. Передусім мають змінитися засади організації освітньо-виховного процесу та його управління. Зазначене безпосередньо стосується умов функціонування синергетичних систем. Як зауважують І.К. Кудрявцев і С.О. Лебедев, синергетична система характеризується здатністю утворювати множинність структур, що виникають, параметри яких визначаються властивостями самої системи і характером взаємодії з довкіллям. Саме це визначає здатність таких систем до еволюції – послідовної зміни структур у процесі розвитку [5, с. 61]. Ця теза є основоположною в розумінні особистості та її потенціальних можливостей в розвитку й практичній творчій діяльності. Передумовою самоорганізації системи є наявність властивостей самої системи (когерентності, емерджентності, нелінійності розвитку, чергування станів хаосу й порядку) і умов, у які вона потрапляє. Передумовою ефекту самоорганізації є наявність потоку енергії, який надходить до системи.

Освіта, за принципами організації й функціонування синергетичних систем, має сприйняти й культивувати таке:

- відкритість освіти (незавершеність освіти як процесу, сприйняття інновацій);
- нелінійність освітньо-виховних процесів (спонтанність, змінність);
- впровадження технологій самостійного учіння як базисної для освіти впродовж життя;
- урахування безлічі варіантів розвитку як основи творчої діяльності;
- визначення й розвиток індивідуальних потреб і можливостей учнів у творчості;
- самовиховання та самонавчання з боку учня / позиція коуча з боку вчителя (надмалий вплив на вихованця);
- підтримування чергування періодів упровадження інновацій і нагромадження досвіду (хаосу й спокою) з метою власного розвитку.

Перехід до синергетичних засад є неминучим з позиції необхідності розвитку творчої особистості. Сформована за умов власного творчого праксису особистість завоює його як патерни життєвої стратегії в усіх сферах (професійній, соціальній, громадянській тощо).

Освітньо-педагогічний простір є саме тією реальністю, в якій особистість формується цілеспрямовано, тому саме тут мають статися принципові зміни щодо методологічних засад її формування.

Отже, праксеологія творчості нині має базуватися на положеннях психології, соціології й філософії щодо розвитку особистості в особливих умовах. Розкриває ці умови синергетика як методологічний базис сучасного наукового знання.

Список літератури: 1. *Андрієвська В. В.* Креативність / В. В. Андрієвська; Гол. ред. В. Г. Кремень; Акад. пед. наук України // Енциклопедія освіти. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 432. 2. *Антонян Ю. М.* О сущности мотивов / Ю. М. Антонян // Философские науки. – 2009. – № 5. – С. 69–78. 3. *Барбер М.* Океаны инноваций: Атлантический океан, Тихий океан, мировое лидерство и будущее образования // Майкл Барбер, Кейтлин Доннелли, Саад Ризви / Вопросы образования. – 2012. – № 4. – С. 109–185. 4. *Годфруа Ж.* Что такое психология : В 2-х т.: Пер. с франц./ Ж. Годфруа. – М.: Мир, 1992. – Т. 1. – 496 с., ил. 5. *Кудрявцев И. К.* Синергетика как парадигма нелинейности / И. К. Кудрявцев, С. А. Лебедев // Вопросы философии. – 2002. – № 12. – С. 55–63. 6. *Максименко С. Д.* Психологічні механізми розвитку і саморозвитку особистості / С. Д. Максименко // Психолого-педагогічні засади розвитку особистості в освітньому просторі: Матер. методол. сем. АПН України, 19 бер. 2008 р. – К.: АПН України, 2008. – С. 30–37. 7. *Меркулов А. И.* Креативность / А. И. Меркулов; Под ред. А. А. Ивина // Философия: Энциклопедический словарь. – М.: Гардарики, 2004. – С. 401–403. 8. Философия: Энциклопедический словарь / Под ред. А. А. Ивина. – М.: Гардарики, 2004. – 770 с. 9. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди. – К.: Абрис, 2002. – 742 с. 10. *Флорида Р.* Креативный класс: люди, которые меняют будущее / Р. Флорида; Пер. с англ. А. Константинов. – М.: Издательский дом “Классика XXI”, 2007. – 421 с. 11. *Хакен Г.* Синергетика / Герман Хакен. – М.: Мир, 1980. – 405 с. 12. *Hamid Rajaei.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Hamid_Rajaei#Creativity_theory.2C_The_prolixes_and_the_simplifiers.2C_Epistemological_attitude 13. *Treffert Darold A.* Islands of Genius. The Bountiful Mind of the Autistic, Acquired, and Sudden Savant. – Jessica Kingsley Publishers. 2010. – 328 p.

Bibliography (transliterated): 1. Andrievs'ka V. V. Kreativnist' / V. V. Andrievs'ka; Gol. red. V. G. Kremen'; Akad. ped. nauk Ukraїni // Enciklopedija osviti. – K.: Jurinkom Inter, 2008. – S. 432. 2. Antonjan Ju. M. O sushhnosti motivov / Ju. M. Antonjan // Filosofskie nauki. – 2009. – № 5. – S. 69–78. 3. Barber M. Okeany innovacij: Atlanticheskij okean, Tihij oke-an, mirovoe liderstvo i budushhee obrazovanija // Majkl Barber, Kejtlin Donnelli, Saad Rizvi / Voprosy obrazovanija. – 2012. – № 4. – S. 109–185. 4. Godfrua Zh. Chto ta-koe psihologija : V 2-h t.: Per. s franc./ Zh. Godfrua. – M.: Mir, 1992. – T. 1. – 496 s., il. 5. Kudrjavcev I. K. Sinergetika kak paradigma nelinejnosti / I. K. Kudrjavcev, S. A. Lebedev // Voprosy filosofii. – 2002. – № 12. – S. 55–63. 6. Maksimenko S. D. Psihologichni mehanizmi rozvitku i samorozvitku osobistosti / S. D. Maksimenko // Psihologo-pedagogichni zasadi rozvitku osobistosti v osvitn'omu prostori: Mater. me-todol. sem. APN Ukraїni, 19 ber. 2008 r. – K.: APN Ukraїni, 2008. – S. 30–37. 7. Merkulov A. I. Kreativnost' / A. I. Merkulov; Pod red. A. A. Ivina // Filosofija: Jenciklopedicheskij slovar'. – M.: Gardariki, 2004. – C. 401–403. 8. Filosofija: Jen-ciklopedicheskij slovar' / Pod red. A. A. Ivina. – M.: Gardariki, 2004. – 770 s. 9. Filosofs'kij enciklopedichnij slovnik / NAN Ukraїni, In-t filosofii im. G.S. Skovorodi. – K.: Abris, 2002. – 742 s. 10. Florida R. Kreativnyj klass: ljudi, kotorye menjajut budushhee / R. Florida; Per. s angl. A. Konstantinov. – M.: Izda-tel'skij dom “Klassika XXI”, 2007. – 421 s. 11. Haken G. Sinergetika / German Haken. – M.: Mir, 1980. – 405 s. 12. Hamid Rajaei. – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu:

http://en.wikipedia.org/wiki/Hamid_Rajaei#Creativity_theory.2C_The_prolixes_and_the_simplifiers.2C_Epistemological_attitude 13. Treffert Darold A. Islands of Genius. The Bountiful Mind of the Autistic, Acquired, and Sudden Savant. – Jessica Kingsley Publishers. 2010. – 328 p.

UDC 14:37.0

L. Tkachenko

**PRAXEOLOGY OF CREATIVENESS IN PERSONALITY DEVELOPMENT:
SYNERGETICS APPROACH**

The article reveals the conditioning process of personality development methodology synergistic approach; turns understanding the modern concept of content creation and development of personality in art praxis as synergetic system and outline the conditions for its implementation.

Attention is focused on the conditions of praxeology creativity: motivation and creativity of man. This is determined by the dependence creative approach to understanding the life of the individual's identity as self-knowledge and self-development of an internal intentions.

Presentation of creativity as the ability to adapt to external environmental conditions, the ability to identify flexibility and originality of thought, the ability to create a unique product that has value, allows us to consider it not only from the standpoint of innate characteristics of the individual, but as a property that can be developed by certain circumstances.

Determination of basic principles that provide creative praxis: openness, tolerance, democracy, and freedom of competition, can provide education as inclusive, pluralistic, innovative institution that develops targeted person.

The need for the development of creative personality makes use of synergistically first approach, which allows the formation of patterns of behavioral strategies in professional, social, civic spheres.

Keywords: *praxeology of creativeness, personality development, synergistic approach, reforming principles of education system.*

УДК 14:37.0

Л.И. Ткаченко

**ПРАКСЕОЛОГИЯ ТВОРЧЕСТВА В РАЗВИТИИ ЛИЧНОСТИ:
СИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ПОДХОД**

В статье дано современное понимание творчества и условий его осуществления как фактора развития личности. К определяющим для выполнения творческой деятельности факторам относятся: открытость, толерантность, демократичность и др. Обеспечение этого в образовательной системе возможно с позиций синергетики как методологического базиса ее реформирования.

Ключевые слова: *праксеология творчества, развитие личности, синергетический подход, принципы реформирования системы образования.*

Стаття надійшла до редакційної колегії 5.05.2014